

Hogy kötőszós inszubordinált mellékmondatok korpuszalapú elemzése

Dér Csilla Ilona

Károli Gáspár Református Egyetem
HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Sass Bálint

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Összefoglaló

A vizsgálat a *hogy* kötőszós függetlenedett mellékmondatok minél nagyobb számban történő kinyerésére irányult az MNSz2 teljes korpuszán. Mivel ezek a mondatok ritkaságuk miatt általános lekérdezésekből kapott találati mintákban kevésbé adathozhatóak, és rengeteg manuális munkát igényel a kinyerésük, a korábbi kutatások során feltárt jellemzők mentén (pl. rövideg, nagy kezdőbetűs a kötőszó, jellemzően vannak névmások a mondatban, egyes típusokban a záró írásjel felkiáltójel) szűkítettük a CQL lekérdezéseket (a kötőszóval együtt összesen hat szónyi, írásjelre végződő egységeket kértünk le). A pontosabb lekérdezés jelentősen hatékonyabbnak bizonyult a korábbiakhoz képest, és ennek köszönhetően számos információt nyertünk a magyar *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatok tulajdonságairól és gyakorisági viszonyairól. A mind szintaktikailag, mind pragmatikailag egyedülálló típus jellemző írásjele a felkiáltójel, a kívánság altípusban a feltételes mód, az értékelő altípusban pedig a kötőszót követő nem személyes névmás a tipikus mintázat. Lehetségessé vált a csak szintaktikailag független elaboratív mellékmondatok kategóriákba sorolása (echókérdések, nem echókérdések, a nyelvi tevékenységre irányuló metapragmatikai, valamint idéző független mellékmondatok), és a köztük lévő átmenetek regisztrálása is.

Kulcsszavak: inszubordináció, függetlenedett mellékmondatok, korpuszelemzés, kötőszó

1. Bevezetés

Az inszubordinált (függetlenedett) mellékmondatok témája az utóbbi másfél évtized egyik meghatározó pragmatikai kutatási területévé nőtte ki magát (Evans–Watanabe 2016; D’Hertefelt 2018; Beijering–Kaltenböck–Sansiřena 2019; Lastres–López 2021 stb.), de ennek a nyelvi jelenségnek – sajátos természete okán – szintaktikai vonatkozásai is jelentősek. E sokszínű mondatok formailag függők: alárendelt kötőszót tartalmaznak, kötőmódú ige (is) lehet bennük, ugyanakkor főmondatuk hiányzik, amely a szövegkörnyezetből sem visszapótolható. Két meghatározó csoportjukat függetlenségük jellege mentén határolják el: az ún. egyedülálló függetlenedett mellékmondatok szintaktikailag és pragmatikailag is függetlenek (D’Hertefelt 2018), az elaboratív (másutt: diskurzuskapcsoló) változatokra pedig csak az utóbbi jellemző (Gras 2016; Kaltenböck 2019). A magyarban mindkettő létezik, például:

- (1) Tavaly nyáron például levittük Boglárra autóval. **Hogy mennyit nyavalygott már az úton!** (MNSz2, #55701240, szépirodalom)
- (2) Ha bevezetik a dohanyellenes törvenyt akkor elvileg a pizzeriai, ettermek is kibírhatoak lesznek, külön lesz választva a két rész. **Hogy mikor lesz ez?** Ki tudja. (MNSz2, #265717385, személyes)

Az elaboratív inszubordinált mellékmondatok az egyedülállókhöz képest nem bírnak saját illokúciós erővel, mert fő funkciójuk az, hogy valamely korábban elmondott közlést tisztázzanak, magyarázzanak vagy kommentáljanak (Kaltenböck 2019).

A magyarban, mint láttuk, mindkét fő típus adatolható, s számos altípusuk is létezik. Gyakoriság szempontjából a magyar inszubordinált mellékmondatok közül a *hogy* kötőszóval állók emelkednek ki, amelyeknek mind többféle egyedülálló és elaboratív variánsai is léteznek.

2. Korábbi megfigyelések

Az alábbiakban a *hogy* kötőszós függetlenedett mellékmondatok alapvető szemantikai és formai csoportjait mutatjuk be röviden a korábbi kutatások alapján. A példák a Magyar Nemzeti Szövegtárból (MNSz2, Oravecz-Váradi-Sass 2014) származnak, véletlen mintavétel és célzott keresések (*Hogy*; *Hogy* + *m**; *Hogy* + személyes névmások alakjaira történő lekérdezések) eredményei.

Az egyedülálló formák az előzetes korpuszvizsgálatok alapján két nagy szemantikai típusba rendezhetők, amelyek jórészt megegyeznek a germán nyelvekben leírt megfelelőikkel (D’Hertefelt 2018). D’Hertefelt konstrukciós szemantikai felosztásának deontikus típusát – mivel szűkebbnek éreztük ezt a csoportot, hiszen jórészt átkok, káromkodások, negatív kívánságok találhatóak bennük (3), más direktívumok, expresszívumok nem – **kívánságoknak** („wish”) neveztük el. Kívánság alatt Pérez-Fernandez és mtsai (2022: 6) alapján a következőt értjük: „a kívánságokkal a beszélők a [megnyilatkozásban említett] helyzetet kívánatosnak értékelik, de a megvalósulására nincsenek hatással. A helyzet inkább egy eseményre vonatkozik, semmint egy ágenst magába foglaló cselekvésre.” Az **értékelő** típusban (4) a megnyilatkozó az elvártság felől értékeli a helyzetet. Az asszertív típusra – melyben a megnyilatkozó emfaticusan állítja vagy megerősíti az adott helyzetet – nem találtunk példát, feltehetően nem létezik a magyarban (az (5) svéd példa Delsing (2010: 34) példája, idézi D’Hertefelt (2018: 58), a magyar fordítás a szerzők sajátja):

- (3) Még a tetemet is megrugdossák a mámoros párdúcok, miközben a háttérben összébújva reszket a három nő, Paulus Schmidt anyja, a felesége és a lánya. **Hogy vakulna meg az ég!** (MNSz2, #12057598, szépirodalmi)
- (4) 013-11-23 Ferencné Margó Pusker Lányok! Mit főztök ma, mit főztök holnapra? **Hogy nekünk mennyi mindenre van időnk!** (MNSz2, #538440520, személyes)

- (5) A: Du är förtjust i Lisbet.
'You are fond of Lisbet.' ('Szereted Lisbetet.')
- B: **ATT jag det är!**
COMP I it be.PRS
'I sure am!' ('Persze, hogy szeretem!')

Ezeknek az egyedülálló típusoknak vannak jellegzetes formai változataik, így a kívánságoknak a *Hogy* + feltételes/felszólító módú, jelen idejű igealak (+ hátravetett igeekötő) (+ többi mondatrész), az értékelőnek pedig a *Hogy* (+ személyes/mutató névmás) + fokozó partikula (*milyen/mennyire/mekkora/micsoda/de*, vö. DMMH-funkciósók: Kas (2005)) + többi mondatrész.

Az elaboratív mondatok már jóval nagyobb változatosságot mutatnak: lehetnek kijelentő és kérdő mondatfajtájúak, kifejezhetnek metapragmatikai reflexiót, különösen a saját vagy mások gondolatainak az idézését. A kijelentő mondatok szerkezete tipikusan *Hogy* + állítmány (+ többi mondatrész) (6) vagy *Hogy* + többi mondatrész + állítmány (7), a kérdő pedig *Hogy* + kérdőszó + állítmány (+ többi mondatrész) (8) felépítésű:

- (6) Engedjék meg, hogy az adó alapjára felhívjam a figyelmet. **Hogy tisztázzuk**, itt legális vállalkozásokról van szó.
(MNSz2, #176897137, hivatalos)
- (7) Az elmúlt egy év a magyar mezőgazdaságban is a szokásos nehézségekkel telt el, hiszen a mi szakmánk olyan, amelyben mind a külső körülmények, mind a belső körülmények fokozatosan változnak. **Hogy csak egyet említsek**, ilyen volt a fagykár, ilyen volt az év elején az aszálykár, amivel számolnunk kellett.
(MNSz2, #178268401, hivatalos)
- (8) Nagyon nem szeretnék az öreg panamista Kőrösy bőrében lenni, merthogy Matyi, egy kalap alatt, ezen a vén szajkón is elveri a port, az biztos. **Hogy ki ez a Kőrösy?** Hát a jó öreg anyaországi panamistákból való.
(MNSz2, #1768167, szépirodalom)

3. Nehézségek a jelenség behatárolásában

Mivel a célunk az volt, hogy minél több *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatot összegyűjtsünk, a korábbi, célszavakkal (pl. személyes, mutató névmásokkal) szűkített általános korpuszlekérdezések finomítására volt szükség. Az ilyen mondatok kinyerését ugyanis számos tényező hátráltatja, ezeket ismertetjük az alábbiakban.

A magyar *hogy* elem háromféle funkcióban is használatos: 1) kérdő névmásként (a *hogyan* hosszú alakkal váltakoztatható) (9), 2) fokozó partikulaként (csak rövid formában) (10), valamint 3) alárendelő kötőszóként (ekkor is csak rövid alakban létezik) (11):

- (9) 2013-11-10 wiwike3_TVD kémián olyan dolgozatot írunk hogy vonalkódot kapunk és a tanár géppel ellenőrzi.: |; DDD fejlődő világ :xd (...)
2013-11-10 nalla__@dulila003 **hogy** sikerült? :)
(MNSz2, #1165630515, személyes)

- (10) [A]zért én érzem, hogy az Isten mindent lát, és az borzasztó zsenánt, nem is tudom, a felnőttek, akik rendszeresen csinálnak olyasmit, hogy bírják elviselni. Például, amikor a mutert meg a fatert rajtakaptam, még a leanderes lakásban... **Hogy fájt az akkor.** Direkt haragudtam rájuk.
(MNSz2, #41031263, szépirodalom)
- (11) Beléptem. Mit sem törődtem azzal, **hogy** ők öten voltak, odamentem. Néhány szóban elmondtam, **hogy** megölték barátomat.
(MNSz2, #63028, szépirodalom)

Emellett azonban a *hogy* kérdőszó vonatkozó névmási használatát sem lehet egyes esetekben biztosan kizárni, annak ellenére, hogy a szakirodalom jó része azt tartja, hogy a középmagyar korral kihalt (és az *ahogyan*~*ahogy* vette át a helyét) (Haader 1991: 730; 1999: 531), például (Pusztai 2003: 59):

- (12) Csinálja, ki **hogy** tudja.
'Csinálja az (és) úgy, aki (és) ahogyan tudja.'

3.1. Kritérium 1: Kötőszó legyen

A fentiek közül a nem kötőszói esetek ((9), (10)) eleve kizárják, hogy felmerüljön az inszubordináltság lehetősége. A rövid alak egybeesései sokszor nehéz helyzet elé állítják a manuális elemzőt, különösen az írott nyelvi formák esetében, ahol az intonáció (és sokszor az írásjel) sem segít annak eldöntésében, hogy több interpretáció közül melyik a helyes. Különösen figyelmes elemzést igényelnek a következő esetek:

- (13) A generális ijedten görbült fel az ágyban. - Sophie! **Hogy** merészelt idejönni! A betegség ragadós. (MNSz2, #923895, szépirodalom)
- (14) Kidüledt szemeik most is a mezőt kutatják: – Hol lehet az az András? Nem látá valahol, tisztelendúr? **Hogy** menjek nála nélkül haza? Az anyja szíve meghasad, ha megtudja! (MNSz2, #908056, szépirodalom)

Az érzelmileg telített értékelő, valamint az elaboratív inszubordinált kérdő mondatok esetében is gyakori, hogy a *hogy* kötőszó után közvetlenül az állítmány (főként ige) áll, ezek a változatok azonban egybeesnek a rövid kérdő névmás/partikula + állítmány struktúrákkal. A (13)-as mondat első pillantásra kétértelmű (kérdő névmást tartalmazó önálló mondat, illetve – eltérő hanglejtést feltételezve – értékelő függetlenedett mellékmondat), de mivel a hosszú formával is értelmes a mondat (**Hogyan merészelt idejönni?**), és a szövegkörnyezet is ad támpontot (feltehetően fertőző beteg a generális), valószínűsíthető a kérdő névmási használat. A (14)-es mondat inszubordinált lenne, ha visszakérdézként (echókérdésként) értelmeznénk (vö. Gras 2016), de itt is az bizonyosabb, hogy a *hogy* kérdő névmás rövidebb alakjával van dolgunk.

A kétértelmű eseteket csak a behatóbb szemantikai-pragmatikai elemzés (szövegkörnyezet), a kérdő névmás esetében a hosszú formával való váltakoztatás, illetve az ún. plusz kezdő *hogy* kötőszó próba (Dér 2020) különítheti el, amelynek lényege, hogy ha egy további *hogy* elem helyezhető be a mondatbeli *hogy* elé, a (tag)mondat élére, akkor az eredeti mondatbeli *hogy* nem kötőszó, hanem partikula, pl. **Hogy megnőttél!** → *Hogy hogy* ['mennyire (nagyon)'] *megnőttél!*.

A próba azért is működik, mert valóban léteznek ilyen dupla *hogy*-gyal álló, értékelő inszubordinált mellékmondatok, csak az egyéb variánsokhoz (*Hogy + mennyire*, *Hogy + milyen*) képest jóval ritkábbak (15):

- (15) **Hogy hogy** [‘mennyire (nagyon)'] **hiányoznak ezeknek ők**, mondja másikunk a kisebbik szobából, ha csak megmukkan ott – itt – valamelyik, például Böbe, már kórusban ordítanak!

(MNSz2, #310226935, szépirodalmi)

A partikula-*hogy* általában váltakoztatható a *mennyire*, *milyen* stb., vele szinonim fokozó partikulákkal, ez is segíti a kötőszói *hogy*-tól való elhatárolását. Végezetül a *hogy* hangsúlybeli eltérése is támpontot jelenthet az elkülönítésben (ugyanabban a pozícióban a *hogy* kérdő névmásként inkább hangsúlyos, kötőszóként pedig nem), de ezt írott korpuszok esetén értelemszerűen kevésbé lehet használni. Ezért az általunk adott értelmezések inkább valószínűsíthetőek, és a kézi elemzések során együttesen vettük figyelembe a szempontokat.

3.2. Kritérium 2: Függetlenedett legyen

Ugyancsak részletes manuális elemzést igényelnek a szintaktikailag valójában nem függetlenedett mondatok, amelyek a szövegkörnyezetükben tartalmazzák a „főmondatukat” (ezekről részletesebben l. Dér 2022), például:

- (16) Ott bent egy ős pap. Két miatyánk, három üdvözlégy. Fel vagyok oldozva. De **azt nem mondtam**. A szentmisét. **Hogy mulasztottam**. Mert anya nem akar korán felkelni.

(MNSz2, #41013592, szépirodalom)

– De azt nem mondtam, hogy a szentmisét mulasztottam.

- (17) Mert sok mindent **kifejezett**. Például: **hogy hogy remegtek a lábacskaí**, amikor látta, hogy veszem az idézést és megyek el.

(MNSz2, #10738231, szépirodalmi)

– Például azt fejezte ki, hogy hogy [‘mennyire (nagyon)'] remegtek a lábacskaí

Kérdő mondat esetében is lehetséges, hogy az azt követő szövegmondat értelmezhető annak főmondataként:

- (18) **Hogy ettől még messze állunk? Tény**. (MNSz2, #322462, szépirodalmi)

– Tény, hogy ettől még messze állunk.

4. Anyag, módszer, hipotézisek

A nagyon általános lekérdezések használatának hátulütői között elsősorban az említhető, hogy mivel a függetlenedett mellékmondatok nem túl gyakoriak a *hogy* kötőszós alárendelt mellékmondatok, illetve a kérdőszóként, valamint partikulaként használt *hogy*-előfordulások hatalmas mennyiségéhez képest, e mintavételek révén keveset tudunk belőlük adatolni (Dér 2019). Egy 500 találatos véletlen mintát magába foglaló elemzés az 58 elaboratív példa mellett mindössze 14 egyedülálló

talált (5 kívánságot, 9 értékelést, vö. Dér (2023)), azokat is csak a fent részletezett idő- és energiaigényes manuális munka eredményeképpen. Ezért célunk az volt, hogy a lekérdezések finomításával minél több érvényes találatot nyerjünk ki az MNSz2 teljes korpuszából, minél rövidebb, ugyanakkor minél tömönyebb listák szolgálhassanak a manuális munka bemeneteként.

Az egyszerűen a *hogy* alakra irányuló általános keresés jelen kutatás szempontjából tehát nem célravezető, mivel a szóban forgó jelenség, a *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondat nagyon ritka a *hogy* egyéb használataihoz képest. Emiatt ez a lekérdezés lefedi ugyan az összes kívánt találatot, de nagyon sok irrelevánsat is ad. A pontosság növelése érdekében specifikusabb lekérdezéseket alkalmaztunk. Ezeket úgy fogalmazzuk meg, hogy a fedés lehető legkisebb mértékű csökkentése mellett az irreleváns találatokat minél jobban kiküszöböljük.

Abból indultunk ki, hogy a *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatok általában önálló mondatként jelentkeznek, viszonylag rövidek, és egy írásjel zárja le őket. A kiinduló CQL lekérdezésünk tehát a következő volt:

```
<s> [word="Hogy"] []{0,5} [word="?!.,;"] </s>
```

Azaz olyan (<s> taggel annotált) mondatokat kerestünk, melyek *Hogy*-gyal kezdődnek, utána maximum öt szó következik, és végül egy írásjel (kérdőjel, felkiáltójel, pont, vessző vagy pontosvessző). Azért öt szónál húztuk meg a határt, mert korábbi tapasztalataink alapján egy prototipikus egyedülálló mellékmondat 3–6 szóból áll, a kötőszót nem számítva (pl. *Hogy te milyen szomorú ember vagy!*). Mivel az MNSz2 (hibásan) minden *hogy*-előfordulást kötőszóként annotál, nem volt lehetőségünk a *hogy* szófaji elemzésére támaszkodni, csak a felszíni alakból (nagybetűs *Hogy*) tudtunk kiindulni (vö. Sass 2022: #3 Principle of imperfection).

Az erre épülő specifikusabb lekérdezéseket korábbi korpuszelemzések eredményei alapján fogalmazzuk meg. Külön vizsgáltuk mondatzáró írásjelenként a találatokat, mivel az egyedülálló altípusok sokszor érzelmileg erősen telítettek, amit az írásjel (főként a felkiáltójel) is tükrözhet. Azt is láttuk korábban, hogy az elaboratív típusban gyakoriak lehetnek a kérdőjellel záruló inszubordinált mellékmondatok.

Külön vizsgáltuk azt az esetet, ahol a kötőszót névmás, valamint ahol konkrétan személyes névmás követte, mivel az egyedülálló típus értékelő altípusa esetében ez a struktúra gyakorinak tűnik. A személyes névmásos találatokat a következő CQL lekérdezéssel válogattuk ki:

```
<s> [word="Hogy"] [msd="FN_NM.[et][123].*"] []{0,4} [word="?!.,;"] </s>
```

Az egyéb névmásokat tartalmazó találatok összegyűjtésére pedig a következő CQL lekérdezés szolgált, mely az összes névmásra kérdez rá, majd ebből kizárja a személyes névmásokat:

```
<s> [word="Hogy"] [msd="*.NM.*" & word!="[aA]" & msd!="FN_NM.[et][123].*"] []{0,4} [word="?!.,;"] </s>
```

Végül külön vizsgáltuk azokat az eseteket is, ahol a kötőszót különféle módú ige követte. A következő CQL lekérdezések szolgáltak rendre a kijelentő, felszólító és feltételes módú igeeket tartalmazó találatok kinyerésére:

```
<s> [word="Hogy"] [msd=".*IGE.*[^PF][et].*" ] []{0,4}
[word="["?!. ,;"]"] </s>

<s> [word="Hogy"] [msd=".*IGE.*P[et].*" ] []{0,4}
[word="["?!. ,;"]"] </s>

<s> [word="Hogy"] [msd=".*IGE.*F[et].*" ] []{0,4}
[word="["?!. ,;"]"] </s>
```

A lekérdezések eredményeiből ezt követően kiszűrtük a duplumokat. A duplumszűrés során csak azokat a találatokat távolítottuk el, amelyek balra és jobbra 70 karakteres kontextusukkal együtt teljesen azonosak voltak egy már meglévő találattal. Így ki tudtuk szűrni azonos szöveg többszörös előfordulását, viszont a tipikus, gyakori inszubordinált fordulatok a más-más kontextusban köszönhetően jelentőségüknek megfelelően többször benne maradtak az adathalmazban.

A záró írásjel, illetve a *Hogy*-ot közvetlenül követő szó alapján a fentiek szerint készített rövidebb listából végül 500 találatos véletlen mintákat nyertünk ki (minden listából egyet), és ezekben vizsgáltuk meg, hány és milyen fajta inszubordinált mellékmondat adatolható bennük.

A szükséges manuális elemzéseket szakértő annotátor (a tanulmány első szerzője) végezte el két ízben (elemzés + ellenőrzés). A példák áttekintését megkönnyítette és a munkát nagyban felgyorsította, hogy a korpuszkezelő rendszer folyószöveges exportját automatikusan átalakítva a balkontextust, a kapott találatot és a jobbkontextust a táblázatkezelőben önálló oszlopokban helyeztük el (l. 1. ábra). A táj szöveggörnyezet szükséges volt a megfelelő elemzéshez, hiszen a függetlenedett mellékmondat főmondatának hiányát minden esetben ellenőrizni kellett, de a *hogy* többszófajúsága miatt a többértelmű eseteknél is szükség volt rá.

A	B	C	D	E	F	G
1	#331403350	pers_hu_kozmene> Zoltán Kiss	Hogy -hogy kire szavaznak?			Természetesen arra akikre a rokkantak, diákok,
2	#331407104	pers_hu_kozmene> Zoltán Kiss	Hogy -hogy kire szavaznak?			Természetesen arra akikre a rokkantak, diákok,
3	#230876928	pers_hu_ind_0fne>	<dateline> Hogy HOL?			Gondolom célszerű, mielőtt elkanyarodik. Akkor
4	#258227237	pers_hu_ind_0zne>	<dateline> Hogy Ki??? Meg Mi???			<dateline> 06/01/99 <time> 22:05:47 </time> </
5	#28751067	lit_hu_dia_Hatain tóri a FEJÉTI	Hogy MIT FÖZZÖN neki!			IGEN! KIMÉLI a feleségét, KIMÉLI! Nem csinál
6	#28751067	lit_hu_dia_Hatain tóri a FEJÉTI	Hogy MIT FÖZZÖN neki! IGEN!			KIMÉLI a feleségét, KIMÉLI! Nem csinál belőle i
7	#231818033	pers_hu_ind_0özet>	indoklása? Hogy MIERT tartják szükségesnek szigorítani?			H. Sztójcskov katedrális <dateline> 10/10/98 <tit
8	#439265343	pers_hu_kozmeline>	Tunde Iso Hogy Mi lsten terve?			Pontosan az, amely Leiked igaz szükséglete, me
9	#310592893	pers_hu_kozme>	Joseph Frech Hogy Mi Jár a Fejembe?			Az hogy ha ez a regnáló kormány kicsit lojális le
10	#310783355	pers_hu_kozme>	Joseph Frech Hogy Mi Jár a Fejembe?			Az hogy ha ez a regnáló kormány kicsit lojális le
11	#304328177	pers_hu_kozmeerve	elkészülni! Hogy Miért?			Azért mert csillió milliárd dollárok lennének a ter
12	#305619990	pers_hu_kozmeerve	elkészülni! Hogy Miért?			Azért mert csillió milliárd dollárok lennének a ter
13	#229293461	pers_hu_ind_0ögyözi a világot!	Hogy Nekünk adatott minden!			Amit csak kérünk az Ó nevében Óbenne! Hogy t
14	#229293702	pers_hu_ind_0ögyözi a világot!	Hogy Nekünk adatott minden!			Amit csak kérünk az Ó nevében Óbenne! Hogy t
15	#1053556240	sci_hu_mek_00 tartja (10/229)	Hogy Rólad többé ne gondolkodjam?			Én, a'ki egyedül te általad élek? Én a'ki az én N
16	#1053956678	sci_hu_mek_00pefoim (1/257)	Hogy Rólad többé ne gondolkodjam?			(10/72) - Én semmi lett uton-modon nem kételke
17	#100174279	lit_hu_dia_Tand>	ez sem kevés. Hogy Rólad épp, Veled kapcsolatban.			Hogy életem újabb változásának is etalonja, viszi
18	#247297659	pers_hu_ind_0hogy lsten szól.	Hogy Veled beszél.			Lásd Mózeset, Jánost, egész Izraelt. Komoly dolo
19	#235865403	pers_hu_ind_0kog eleve halott?	Hogy Veletek egyszer találkozik?			teador <dateline> 01/20/99 <time> 09:37:00 <tit
20	#25716777	lit_hu_dia_Gyur... a nyele üres!	Hogy abban a befusson a bor!			Azt a poharat rakja Papuli bakancsába... Ugye,
21	#320793067	pers_hu_kozmélógot építhet rá.	Hogy abban a pillanatban mit feleltem?			Nos, néha sike- rül meglinein a helyes választ.
22	#81639212	lit_hu_dia_Spircn	kievi felhőri. Hogy abban fogunk repülni.			Ez nem utólagos visszavetés, pár nappal későt.
23	#26256519	lit_hu_dia_Gyurtott az élelében.	Hogy abban higgyen.			Magában - más állal. Másképp elpusztult volna e
24	#56438801	lit_hu_dia_Mancas évekből Te!	Hogy abban mi minden volt!			</sp> <sp who="mandy00118.edi"> <speaker>
25	#27409674	lit_hu_dia_Gyurnni	vágyunkban. Hogy abban ugyanis minden szabad.			Rabolni, privatizálni, szentesytát megtiporni, tem
26	#460044490	pers_hu_kozmomegésé szilára	Hogy abból is teshetéri usson			Minden szövegvonalak uszavazomai usson. Ma

1. ábra

A *Hogy* után névmást tartalmazó találatok listája Excelben (a D oszlopban láthatók az elemzendő függetlenedett mellékmondatok)

Mivel még így is nagy találati listákat kaptunk több esetben (például a kérdőjelre végződő teljes lista 32112 találatot tartalmazott), ezért csak azokat a listákat elemeztük, amelyekben a legtöbb pozitív találatot vártuk (különösen az egyedülálló típust illetően, mivel az elaboratívok gyakoribbnak tűntek hozzájuk képest, amelyekre mindenképpen lesznek adatok nagy számban a névmásokat tartalmazó listákban is). Ebből kifolyólag a névmásokat (a kérdő névmásokat is beleértve), továbbá a kijelentőtől eltérő igemódot tartalmazó igealakokat magukban foglaló listákra koncentráltunk, valamint a felkiáltójelre végződő találatokra.

5. Eredmények

5.1. Általános eredmények

A következőkben a szűkített listák 500-as véletlen mintáiban talált függetlenedett mellékmondatok mennyiségét mutatjuk be. A minta alapján becsüljük meg a teljes korpuszra vonatkozó gyakoriságokat.

duplumszúrt találatok száma	vizsgált minta mérete	mellékmondat száma					
		összes inszubordinált		egyedülálló inszubordinált		elaboratív inszubordinált	
		a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve
<i>Hogy + nem-személyes névmás</i>							
12 128	500	392 (78%)	9508 (72,4%)	22	534 (52,6%)	370 (74%)	8975 (74,1%)
<i>Hogy + személyes névmás</i>							
1249	500	284 (57%)	709 (5,4%)	78 (16%)	195 (19,2%)	206 (41%)	515 (4,2%)
<i>Hogy + feltételes módú ige</i>							
835	500	27	45 (0,3%)	20	33 (3,3%)	7	12 (0,1%)
<i>Hogy + felszólító módú ige</i>							
2126	500	9	38 (0,3%)	2	9 (0,8%)	7	30 (0,2%)
<i>egyéb Hogy-os</i>							
24 351	500	58 (12%)	2825 (21,5%)	5	244 (24,0%)	53 (11%)	2581 (21,3%)
összes Hogy-os							
40 689	-	-	13 126 (32,3%)	-	1014 (2,5%)	-	12 112 (29,8%)
<i>Hogy + a záró írásjel felkiáltójel</i>							
3356	500	155 (31%)	1040 (7,9%)	111 (22%)	745 (73,5%)	44	295 (2,4%)

1. táblázat

A szűkített listák lekérdezéseinek eredménye, ill. az 500 találatos véletlen mintákban talált inszubordinált mellékmondatok mennyisége

A „mintában” oszlopok százalécai azt mutatják, hogy a mintából mennyi volt a jó találat, azaz az adott lekérdezés mennyire volt hatékony az adott típusú inszubordinált példák keresésére (a 10% fölötti értékek vannak kiemelve mint hatékonyak). A „teljes korpuszra vetítve” oszlopok számai becsült értékek, a százalékok itt azt mutatják, hogy a mintából kapott értéket a korpuszra arányosítva az adott típusú inszubordinált példák hány százaléka felelne meg az adott lekérdezésnek. Az „összes *Hogy*-os” sorban pedig az adott típus becsült összgyakoriságát látjuk. A felkiáltójelre záródó mondatokat is vizsgáltuk; mivel ez átfed a többi lekérdezéssel, elkülönítve tüntetjük fel.

Látjuk, hogy a „*Hogy* kezdetű rövid mondat” mint feltétel önmagában nagyon jó jele az inszubordináltságnak: közel egyharmada (32,3%) az ilyen mondatoknak inszubordinált. Az inszubordinált mellékmondatok túlnyomó többsége, több mint kétharmada olyan elaboratív típusú mellékmondat, melyben a *Hogy*-ot egy nem személyes névmás követi (vö. (2), (8)). Ettől sokkal elmaradva jelentős számú csoportot alkot még a nem személyes névmásos egyedülálló (vö. (1)) és a személyes névmásos elaboratív (vö. (36)) kombináció.

A főbb típusok tekintetében látjuk továbbá, hogy az elaboratív inszubordinált mellékmondatok száma több mint tízszeres (29,8%) az egyedülállókhöz képest (2,5%). Ez a gyakoriság minden bizonnyal a magyarázatadás, részletezés nyelvi funkciójának gyakori használatával magyarázható, amelyre egyébként számos más nyelvhasználati megoldás is létezik: értelmező/appozíció, ok- és célhatározói alárendelő összetett mondatok, ill. következményes jelentésárnyalatú mellékmondatok, magyarázó és következtető mellérendelő összetett mondatok, újfoglalmozó diskurzusjelölőkkel induló megnyilatkozások használata – az inszubordinált mellékmondat egy ezek sorában.

A gondosan kialakított lekérdezések révén nyert listáktól azt vártuk, hogy kiemelt arányban fognak inszubordinált mellékmondatokat tartalmazni, és ez teljesült is (1. táblázat 3. oszlop). Az inszubordinált mellékmondatok esetében egyértelműen az a szűkítési stratégia bizonyult a legsikeresebbnek, amikor a *Hogy* utáni első elem névmás, illetve személyes névmás volt: ezek esetében a véletlen minta csaknem 80%-a, illetve csaknem 60%-a valóban helyes eredményt, azaz függetlenedett (főként elaboratív) mellékmondatot hozott. A felkiáltójel mint záró írásjel megadása kevésbé volt hatékony módszer, de a véletlen minta 31%-a így is inszubordináltak bizonyult. Előzetes feltevésünknek megfelelően ennek nagy többsége (22%) képviseli az egyedülálló típust. Ezek az arányok messze felette vannak a korábbi általános véletlen mintás lekérdezések találati arányának (Dér (2023) vizsgálatában 2,8% volt az egyedülálló változat aránya a *Hogy*-ra vonatkozó MNSz2-lekérdezés esetében egy 500-as véletlen mintában, ezt megerősíti az 1. táblázatban szereplő 2,5%-os adat).

Az igemódok bevonása kisebb sikerrel járt a vártnál, különösen a felszólító módé. Azt feltételeztük, hogy a kívánságok (pl. átkok), valamint az értékelések esetében gyakori lesz a *Hogy* + felszólító igealak szórendi megoldás. Ez igaz lehet, a sikerelenség oka inkább abban rejlik, hogy az átkok maguk bizonyultak nagyon ritkának (l. 2. táblázat). Megjegyezzük, hogy a jelen kutatásban feltáratlanul maradt „egyéb” részben is maradt még elég jelentős számú jó példa.

Az átkokra a legtöbb pozitív eredményt a felkiáltójellel végződő, valamint a feltételes igemódú igét (mint *Hogy* után első elemet) tartalmazó lekérdezések adták. Néhány példa:

(19) Olyan csúnya vagy, hogy a születésedkor sötét üveget tettek az inkubátorra. Simuljon ki az EKG-d! **Hogy neveznének el betegségét rólad! Hogy folytál volna le apád lábán!** Tégy ma valakit boldoggá! Ne nyisd ki a szádat!
(MNSz2, #521795493, személyes)

(20) Apró szemű eső vágott az arcába, míg végigment az udvaron, kireteszelte az istállóajtót, a két zömök ló közeledtére fölkapta a fejét. Na. Mi az. Táltosok. Tört vón el a lábatok, mikor idejöttetek. **Hogy szakadna rátok a szénapadlás.** A lovak csak bámultak, s orrukat féloldalt fennebb billentették.
(MNSz2, #91888678, szépirodalom)

Az átkok-átkozódások esetében még adatolhatók voltak a (feltételes vagy felszólító módú) állítmány előtt alanyt tartalmazó konstrukciók is:

(21) PUKKANCS EGÉR Már nem haragszom. Csak tudod, egy kicsit indulatos vagyok. **Hogy a macska rúgja meg!** (MNSz2, #11374742, szépirodalom)

(22) Hát szabad így beszélni? **Hogy a bőr hűljön a nyakatokra!**
(MNSz2, #266845223, személyes)

5.2. Egyedülálló formák

Az egyedülálló formák adatait a 2. táblázat mutatja be. Feltűnő a felkiáltójel jelenléte: általában és a két altípusban is felkiáltójeles az egyedülálló formák közel háromnegyede.

összes egyedülálló		egyedülálló / kívánság (átok, fohász stb.)		egyedülálló / értékelés	
a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve
<i>Hogy + nem személyes névmás</i>					
22	534 (52,6%)	2	49 (26,5%)	20	487 (58,4%)
<i>Hogy + személyes névmás</i>					
78 (16%)	195 (19,2%)	0	0	78 (16%)	195 (23,4%)
<i>Hogy + feltételes módú ige</i>					
20	33 (3,3%)	17	28 (15,5%)	3	5 (0,6%)
<i>Hogy + felszólító módú ige</i>					
2	9 (0,8%)	2	9 (4,7%)	0	0
<i>egyéb Hogy-os</i>					
5	244 (24,0%)	2	97 (53,3%)	3	146 (17,6%)
összes Hogy-os					
-	1014 (2,5%)	-	183 (0,4%)	-	831 (2,0%)
<i>Hogy + a záró írásjel felkiáltójel</i>					
111 (22%)	745 (73,5%)	19	128 (69,8%)	92 (18%)	618 (74,3%)

2. táblázat

Az *egyedülálló* inszubordinált mellékmondatok altípusainak részletezése.

Az 1–2. oszlop másolat az 1. táblázatból, a táblázat elemeinek magyarázatát l. az 1. táblázat alatti bekezdésben.

Az értékelések ötször olyan gyakran jelentkeztek az egyedülálló típuson belül, mint a kívánságok (2. táblázat), és a *Hogy* utáni első elemként a nem személyes névmást tartalmazó és/vagy felkiáltójellel záródó lekérdezésekben voltak gyakoriak. Részben ezt is vártuk (az érzelmi töltet miatt a felkiáltójel használatát, a névmásokat második elemként). A kapott eredményekből jól látszik, hogy a nyelvhasználatban a *Hogy + kérdő*¹ vagy mutató névmási megoldások a legtipikusabbak (23), a személyes névmásokkal állók között viszont nagyon sűrűn vannak értékelések (24) (25), például:

¹ Az MNSz2-ben ezek a fokozó partikulák névmásként vannak szófaji szempontból annotálva.

- (23) 2013-12-29 Ven Diak **Hogy ez egy mekkora paraszt!**
(MNSz2, #589447132, személyes)
- (24) Ó! Mind átjönnek! Egy egész vendégsereg! **Hogy te miket tudsz kitalálni!**
(MNSz2, #55883994, szépirodalom)
- (25) Tüskéshátú felpattant, letette a labdát, és megölelte Ugrifülest. – Igazad van! **Hogy én eddig milyen pukcancsbéka voltam!**
(MNSz2, #11407771, szépirodalom)

A jellemzőbb konstrukciók mellett (*Hogy* + névmás + fokozó partikula + többi mondatrész; *Hogy* + fokozó partikula + többi mondatrész) egyéb értékelő variánsok is megjelentek a találatok sorában:

- *Hogy* + (jelzős) határozó/tárgy + fokozó partikula + alany + állítmány:
- (26) Jenci felkapta a virágvázát. Leharapott a pereméből egy darabot, és Nusi néni felé köpte. – Egyszer még vér fog folyni... egyszer még vér folyik... – üvöltötte. Nusi néni a vázára sandított. **Hogy a hülyéknek milyen mázlijuk van!** Meg se vágta a pófáját.
(MNSz2, #40093185, szépirodalom)
- (27) (...) magát a készüléket alig látni a sok behordott mindenféletől. **Hogy egyetlen szobában mi minden elfér!** (MNSz2, #1149298, szépirodalom)
- *Hogy* + alany + fokozó partikula + többi mondatrész:
- (28) PÉTER: **Hogy Fanni mennyire emlékeztet rád!** Mintha két példányban lennél jelen.
(MNSz2, #90129175, szépirodalom)
- fokozó partikula nélküli konstrukciók, pl. *Hogy* + mutató névmás + állítmány/többi mondatrész; tipikus a fokozó partikula helyén álló kérdő partikula (*hogy*), de nem szokványos jelentésben (magyarozatát l. az alábbi példák után):
- (29) (...) Megerősítették: hamis a bajai felvétel 2013-10-20 Ystván Bognár **Hogy ezt is megtudhattuk!**
(MNSz2, #456252285, személyes)
- (30) ZITA Fél, ugye? Hogy rajtakapják. **Hogy maga hogy néz ki!** / Nézi Györgyöt. Részvét nélkül. / GYÖRGY Nincsenek vonatok. Egy szenesvagonban jöttem.
(MNSz2, #33238392, szépirodalom)
- (31) – Várj csak! Valaki jön! – Nusi néni az ajtóhoz szaladt. – A Mancsi! Most jön a Mancsi. **Hogy itt mi lesz!** A fene a buta lelkemet, hát most meg sajnálom a bűdöst!
(MNSz2, # 18780499, szépirodalom)

A (30)-as és (31)-es példákban a kérdő névmási forma nem valódi kérdőszó, hanem a *mennyire/milyen/hogy/de* fokozó partikulák jelentéséhez hasonlóan a tárgyalt jelenségnek a várttól (negatív) irányba való **nagy** eltérésére utal: (30) 'maga rettenetesen/a normálistól jócskán eltérően néz ki', illetve: (31) 'Itt nagy botrány/ügy lesz a szóban forgó dolog miatt'.

5.3. Elaboratív formák

Az elaboratív típusú függetlenedett mellékmondatok altípusait (l. 3. táblázat) a kapott érvényes találatok anyagát rendezve hoztuk létre, előzetesen csak azt feltételeztük, hogy lesznek köztük kérdő variánsok és a nyelvi tevékenységre reflektáló metanyelvi közlések (Laczkó 2021). A négy kategóriát úgy alakítottuk ki, hogy lehetőleg ne legyen átfedés köztük: az előbb említett „a nyelvi tevékenységre reflektáló metanyelvi” típusba kerültek mondatfajtatól függetlenül a főként mondásigét tartalmazó esetek; a nem a „metanyelvi” típusba tartozó kérdések, ha nem „echókérdés”-ek voltak, a „kérdés” kategóriába számoltuk őket, és minden mást az „egyéb idéző” esetek közé. A felosztás szempontja az átfedésmentességen kívül az volt, hogy a mondásigéket (tehát azokat, amelyek a nyelvi tevékenységre vonatkoznak) és az echókérdéseket (tartalmi és/vagy formai ismétlést magukban foglaló, az egyéb inszubordinált kérdésektől elkülönülő fajtát) a többitől elválasztva is lássuk.

összes elaboratív		elaboratív / metanyelvi		elaboratív / echó		elaboratív / kérdés		elaboratív / idéző	
a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve	a mintában	a teljes korpuszra vetítve
<i>Hogy + nem személyes névmás</i>									
370 (74%)	8975 (74,1%)	5	121 (36,9%)	8	194 (32,6%)	354 (71%)	8587 (77,5%)	3	73 (71,4%)
<i>Hogy + személyes névmás</i>									
206 (41%)	515 (4,2%)	0	0	56 (11%)	140 (23,5%)	139 (28%)	347 (3,1%)	11	27 (27,0%)
<i>Hogy + feltételes módú ige</i>									
7	12 (0,1%)	0	0	1	2 (0,3%)	5	8 (0,1%)	1	2 (1,6%)
<i>Hogy + felszólító módú ige</i>									
7	30 (0,2%)	3	13 (3,9%)	4	17 (2,9)	0	0	0	0
<i>egyéb Hogy-os</i>									
53 (11%)	2581 (21,3%)	4	195 (59,2%)	5	244 (40,8%)	44	2143 (19,3%)	0	0
összes Hogy-os									
-	12 112 (29,8%)	-	329 (0,8%)	-	596 (1,5%)	-	11 085 (27,2%)	-	102 (0,3%)
<i>Hogy + a záró írásjel felkiáltójel</i>									
44	295 (2,4%)	14 (31,8%)	94 (28,6%)	0	0	23	154 (1,4%)	7	47 (46,1%)

3. táblázat

Az *elaboratív* inszubordinált mellékmondatok altípusainak részletezése. Az 1–2. oszlop másolat az 1. táblázatból, a táblázat elemeinek magyarázatát l. az 1. táblázat alatti bekezdésben.

Mint a 3. táblázat alapján látható, a kérdések messze a legkiemelkedőbbek gyakoriságukat tekintve az elaboratív típuson belül, a második helyen álló echókérdések aránya csak huszadannyi. Megjegyezzük, hogy a metanyelvi és az idéző kategória becslése a kis találatyszámok miatt bizonytalan, illetve hogy a metanyelvi és az echó kategória találatainak csak 40, illetve 60%-át sikerült a specifikus lekérdezésekkel előhívni.

Kevés metapragmatikai reflexiót tartalmazó elaboratív inszubordinált mellékmondat (32) szerepelt a véletlen mintákban. Felkiáltójellel záródó variánsok (32) is voltak a tipikusabb ponttal záródó esetek (33) mellett:

(32) Három óra is volt, amikor leszámtunk, és utána mindig, minden hajnalon yalog mentem haza a Rottenbiller utcába. Na? **Hogy mást ne mondjak!**
(MNSz2, #91585946, szépirodalom)

(33) Sötét hajnal van. Be vagy gyógyszerelve. **Hogy ilyen csúnyán mondjam.** Tüdőd alig tüdő, hörögsz a legkisebb vakarózás után is, szívedet rongálná ez, ha nincs az erős gyógyszer.

(MNSz2, #811523440, sajtó)

Az idézés az elaboratív típus három altípusát (inszubordinált echókérdések, kérdések, nem kérdő idézések) is átszövi, így lényegét tekintve minden adatolt elaboratív mellékmondat metapragmatikai természetű (csak nem mindegyik reflektál a nyelvi tevékenységre magára).

A nem echókérdések esetében a *Hogy* után közvetlenül névmást tartalmazó változatok messze gyakoribbak voltak, mint az egyéb variánsok (pl. a *Hogy* után igealakokkal állók). Ezt jól magyarázza, hogy mennyiségileg a legkiemelkedőbbek a *Hogy* + kérdő névmást, abból is főként a *miért*-et tartalmazó esetek voltak (sokszor elliptikus formában):

(34) A befőzéshez szükséges dzsemfixekről, citromsavakról én még időben, szezon előtt gondoskodom, befőzési szezonban szinte lehetetlen ezeket megkapni. **Hogy miért?** Ne kérdezzétek! Évek óta titok ez számomra!
(MNSz2, személyes, #570508816)

A 3. táblázat alapján tehát az 5.1. részben tett állításunk tovább finomítható: az inszubordinált mellékmondatok kétharmadát kitevő legtipikusabb forma a *Hogy* után nem személyes névmást tartalmazó elaboratív nem echókérdés (vö. (2, 8, 18)).

Viszonylag elterjedt forma még az echókérdéseké, amelyek szintén sokszor kihagyásos szerkesztésűek:

(35) Ki tudja azt, hogy nem -e volt egy kis gyújtogatás? Ugye, Hamuhó!?
Elcsináljuk a villanyt, a gázt, elveszük a szegény szőlke gyermekek elől a tejrevalót, aztán még gyújtogatunk is. Nem igaz? **Hogy én?** Maga! Azt én tanúsíthatom. Ne hallgassanak erre, emberek...
(MNSz2 #75170501, szépirodalom)

Az echókérdések kapcsán elgondolkodtató, hogy az olyan inszubordinált kérdések, amelyek nem ismételnék meg valamely korábban elhangzott részt (tehát formailag nem olyan visszakérdezések, mint a következő: – *Miért hagytad meg a vacsit?* – ***Hogy miért hagytam meg a vacsit?*** *Nem voltam már éhes.*), a megnyilatkozó

tudatában felmerülő saját vagy más (akár képzeletbeli, akár valós beszédpártnerek, szereplők) lehetséges kérdéseiként is felfoghatók egy, a megnyilatkozóknak saját magával vagy másokkal való képzeletbeli párbeszédében. Behelyezhető ugyanis eléjük a következő főmondat: *A hűtőből semmi nem hiányzott. **Kérdezhetnéd/Kérdezhetnénk, hogy miért hagytam meg a vacsit./? Nem voltam már éhes.*** Innen nézve ezek az inszubordinált kérdések is felfoghatók echókérdésként, tehát nincs éles határ az inszubordinált kérdő mondatok fajtái között. Előfordul az is, hogy a narrátor a dialógus egyik résztvevőjét nem idézi, csak a másikat, aki arra echókérdéssel (36) vagy felelettel (37) reagál:

- (36) Stark R. László Hello! Szasz! Ritkán látszol öreg. Mostanában alig akadsz a drótra. Mi van veled? Semmi. Ja, hát az jó. **Hogy én?** Tengődök marhára.
(MNSz2, #648269302, sajtó)
- (37) Erre én, mint a detektív: – Hát kinek panaszolta maga ezt a cipőt? Hogy kellene magának. **Hogy ő senkinek a világon.** Ő még meg is esküszik erre.
(MNSz2, #20487308, szépirodalmi)

A (38)-as példában a *hogy* idéző szerepe is megjelenik, a szöveg narrátora így mutatja, hogy a Magdussal vitatkozó rendező mondta a félkövérrel kiemelt megnyilatkozást.

- (38) Magdus mentetegetni kezdte a hiányzó Marcit, hogy biztosan lerobbant a Wartburg, és készségeskedett, hogy addig ő szívesen helyettesíti. **Hogy ő akarna lenni az irnokfiú?**
(MNSz2, #105913857, szépirodalmi)

6. Összegzés

A fenti kutatás egyértelműen igazolta, hogy a korpuszelemzéseket a korábbi mintavételek tapasztalatain alapuló pontosabb lekérdezések rendkívül hatékonyá tehetik, a helyes találati arány sokszorosa a nagyon általános lekérdezések érvényes találatainak mennyiségéhez képest. Különösen igaz ez olyan ritkábban és (homóform alakok miatt) nehezen adatható jelenség esetében, mint a függetlenedett (inszubordinált) mellékmondatok. A manuális elemzés ugyan ekkor is szükséges, de ezt is igen felgyorsítja a találatok felhasználóbarát prezentálása.

A korábbi vizsgálatokkal összevetve sokszoros mennyiségű elemzett adatnak köszönhetően számos új megállapítást tettünk a magyar inszubordinált mellékmondatok tulajdonságairól és gyakorisági viszonyairól. Megmutattuk, hogy a „*Hogy* kezdetű rövid mondat” mint feltétel önmagában nagyon jó jele az inszubordináltságnak, és hogy ezen belül a *Hogy*-ot követő névmás szolgáltató nagyon sok jó példát. Kimutattuk, hogy a vizsgálatunk alapját képező halmazon belül tízszer annyi az elaboratív példa, mint az egyedülálló. Megállapítottuk, hogy az egyedülálló típus jellemzője a záró felkiáltójel, a kívánság altípusában a feltételes mód a gyakori (20), az értékelő altípusban pedig a *Hogy* kötőszó utáni nem személyes névmás a tipikus mintázat. A több mint 600 elaboratív példa elegendő mennyiség volt arra, hogy e típus új alosztályokba sorolhassuk. Érdekes módon a korábban leírt „metanyelvi” altípus meglehetősen ritka volt, kifejezetten gyakoriaknak az egyszerű kérdések bizonyultak. A legtipikusabb forma éppen a *Hogy* után nem személyes (nyilván leginkább kérdő) névmást tartalmazó, elaboratív nem echókérdés (2, 8, 34).

A limitációk között említhetjük, hogy mivel a *Hogy* + öt szónál hosszabb egységeket nem vizsgáltuk, az ennél terjedelmesebb független mellékmondatokat nem tudtuk adatolni (míg azok egy általános lekérdezés találatai között, ha csak nagyon kis számban is, de megjelenhetnek). Ugyancsak fontos, hogy a nem nagy kezdőbetűvel induló *hogy*-esetekre sem terjedt ki a kutatás. Vizsgálatunkban fontos horgony volt a *Hogy* nagy kezdőbetűje, a kisbetűs esetben az inszubordinált tagmondatok aránya várhatóan nagyságrendekkel alacsonyabb. A kisbetűs forma az elaboratív típus esetében valószínűsíthető, illetve a közösségi média szövegei tükrözte eltérő helyesírásnorma miatt is várható egyes találatokban.

Lényeges az is, hogy gyakran egy vagy több diskurzusjelölő vagy más extraklauzális elem (pl. megszólítás, indulatszó) is állhat a *hogy/Hogy* kötőszó előtt (akár írásjellel, pl. vesszővel elhatárolva) – ezek minél teljesebb körű kigyűjtése a jövő feladata. A tanulmányban említett gyűjtési módszert az előbb említett szinkrón variánsokra, a más kötőszóval (pl. *ha, hogyha*) induló inszubordinált mellékmondatokra, valamint a történeti adatbázisok (pl. MTSz) anyagára is szeretnénk a jövőben kiterjeszteni, hogy teljesebb képet kaphassunk a magyar függetlenedett mellékmondatokról, és lehetővé váljon minél adekvátabb mondattani és pragmatikai leírásuk.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjnak (BO/00191/21) a támogatásával készült.

Hivatkozások

- Beijering, Karin – Gunther Kaltenböck – Marija Sol Sansiñena (szerk.) 2019. *Insubordination. Theoretical and Empirical Issues*. (Trends in Linguistics 326) Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.
- Delsing, Lars-Olof 2010. Exclamatives in Scandinavian. *Studia Linguistica* 64/1:16–36. doi:10.1111/j.1467-9582.2010.01168.x.
- Dér Csilla Ilona 2019. Inszubordinált (függetlenedett) mellékmondatok a magyar beszélt és írott beszélt nyelvben. *Beszédkutatás* 27/1:206–220. doi:10.15775/BESZKUT.2019.206-220.
- Dér Csilla Ilona 2020. Eltűnt főmondatok nyomában: a pozitív és negatív érzelmeket kifejező és erősítő *hogy* kötőszós inszubordinált mellékmondatok kialakulásáról a magyarban. In Balogné Bérces Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) *Nyelvelmélet és diakronia 4*. Budapest – Piliscsaba: PPKÉ BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék. 31–45.
- Dér Csilla Ilona 2022. *Háthogy esetleg netalántán azt gondolnátok rólam... A szóval és a hát* diskurzusjelölővel álló *hogy* kötőszós mellékmondatokról. *Jelentés és Nyelvhasználat* 9/1:43–57. doi:10.14232/JENY.2022.1.3.
- Dér, Csilla Ilona 2023. Types and functions of insubordinate complement clauses with *hogy* 'that' in Hungarian. *Journal of Pragmatics* 208:115–137. doi:10.1016/j.pragma.2023.02.007.

- D’Hertefelt, Sarah 2018. *Insubordination in Germanic. A Typology of Complement and Conditional Constructions*. (Trends in Linguistics. Studies and Monographs [TiLSM] 318) Berlin: De Gruyter. doi:10.1515/9783110548686.
- Evans, Nicholas – Honoré Watanabe (szerk.) 2016. *Insubordination*. (Typological Studies in Language 115) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. doi:10.1075/tsl.115.
- Gras, Pedro 2016. Revisiting the functional typology of insubordination: Insubordinate *que*-constructions in Spanish. In Nicholas Evans – Honoré Watanabe (szerk.) *Insubordination*. (Typological Studies in Language 115) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 113–144. doi:10.1075/tsl.115.05gra.
- Haader Lea 1991. Az alárendelő mondatok. Az alanyi, állítmányi, határozói mellékmondatok. In Benkő Loránd – E. Abaffy Erzsébet – Rácz Endre (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 728–741.
- Haader Lea 1999. Az alárendelő összetett mondatok általános kérdései. *Magyar Nyelvőr* 123/3:340–350.
- Kaltenböck, Gunther 2019. Delimiting the class: A typology of English insubordination. In Karin Beijering – Gunther Kaltenböck – María Sol Sansiñena (szerk.) *Insubordination*. Berlin, Boston: De Gruyter. 167–198. doi:10.1515/9783110638288-006.
- Kas Bence 2005. Az óhajító mondatok kategóriája. *Nyelvtudományi Közlemények* 102:135–174.
- Laczkó Krisztina 2021. A metapragmatikai tudatosság jelzései internet közvetítette diskurzusokban. *Magyar Nyelvőr* 145/3:253–276. doi:10.38143/Nyr.2021.3.253.
- Lastres-López, Cristina 2021. *From Subordination to Insubordination. A functional-pragmatic approach to if/si-constructions in English, French and Spanish spoken discourse*. (Linguistic Insights 280) Frankfurt am Main: Peter Lang. doi:10.3726/b18393.
- Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In Nicoletta Calzolari – Khalid Choukri – Thierry Declerck – Hrafn Loftsson – Bente Maegaard – Joseph Mariani – Asuncion Moreno – Jan Odiijk – Stelios Piperidis (szerk.) *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC’14)*. Reykjavik: European Language Resources Association (ELRA). 1719–1723.
- Pérez Fernández, Sofía – Pedro Gras – Frank Brisard 2022. Insubordination and lectal variation: Geographic and discursive variation of subjunctive complement constructions in Spanish. *Ampersand* 9:100092. doi:10.1016/j.amper.2022.100092.
- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sass, Bálint 2022. Principles of corpus querying: A discussion note. *Acta Linguistica Academica* 69/4:599–614. doi:10.1556/2062.2022.00581.

A szerzőkről

Dér Csilla Ilona a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének habilitált docense és a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézetének tudományos főmunkatársa. Fő kutatási területe a pragmatika és a nyelvtörténet, elsősorban a beszélt nyelv pragmatikája és grammatikája foglalkoztatja.

Elérhetősége: csillader@gmail.com

Sass Bálint a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatásaiban nagy szövegadatbázisok kezelésével, a bennük való hatékony kereséssel valamint a szótárkészítés automatikus támogatásával foglalkozik. Minden munkájában megjelenik a korpuszvezérelt megközelítés. A Nemzeti Korpuszportál kezdeményezője.

Elérhetősége: sass.balint@nytud.hu